Barut, E. ve Baytar, İ. (2021). Çeviride kültürel öğelerin aktarımı için başvurulan yöntem ve stratejilere ilişkin bir inceleme: Robert Louis Stevenson'ın "Define Adası" eserinden yerlileştirme stratejisi örnekleri. *International Journal of Language Academy*, 9 (2), 17-28.

Volume 9/2 June 2021

p. 17/28

Article History:

Received

07/03/2021

Accepted

24/04/2021

Available online

23/06/2021

**ÇEVİRİDE KÜLTÜREL ÖGELERİN AKTARIMI İÇİN
BAŞVURULAN YÖNTEM VE STRATEJİLERE İLİŞKİN
BİR İNCELEME: ROBERT LOUIS STEVENSON'IN
“DEFINE ADASI” ESERİNDEN YERLİLEŞTİRME
STRATEJİSİ ÖRNEKLERİ**

**An Analysis of the Methods and Strategies Used for Translating
Cultural Elements: Examples of Domestication Strategies from
Robert Louis Stevenson's "Treasure Island"**

Evren BARUT¹

İlknur BAYTAR²

Öz

Çeviri, anlamın bir dilden farklı dillere aktarılmasını sağlayan zorlu ve karmaşık bir etkinliktir. Edebi çeviri bu alanların başında gelmektedir. Edebi eserlerin sosyal, kültürel, tarihi ve buna benzer birçok türü kapsayan geniş yelpazesi düşünülürse bu durum daha açık anlaşılabilir. Edebi eserlerin çevirisinde sözcüklerin, ifadelerin, cümlelerin olduğu gibi erek dile aktarılmasından daha fazlası gerekmektedir. Bu noktada, sorumluluk çevirmene düşmektedir. Çeviri yoluyla literatüre kazandırılan edebi eserler yalnızca anlamı aktarma rolü üstlenmez, aynı zamanda erek kitlenin farklı kültürler hakkında da bilgi edinmesini de sağlar. Bu açıdan bakıldığında çeviri ve kültür birbirinden ayrı düşünülemez. Çevirmen kaynak ve erek dile hâkim olmanın yanı sıra bu iki dilin kültürüne de vakıf olmalıdır. Çeviride kültürel öğelerin aktarımında kullanılan belli başlı strateji ve yöntemler bulunmaktadır. Bu çalışmada, edebi çevirisinde kültürel öğelerin aktarımına yönelik örnekler

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Ana Bilim Dalı, evrenbarut@bartin.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-0915-9603>

² Öğr. Gör. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Ana Bilim Dalı, iozturk@kastamonu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-3995-1420>

üzerinden incelemeler yapmak amaçlanmaktadır. Çeviri incelemesinde kaynak metin olarak, İskoç roman yazarı Robert Louis Stevenson tarafından kaleme alınan ve dünya klasikleri arasında sayılan *"Treasure Island"* adlı eser seçilmiştir. Stevenson'un, *"Defne Adası"* başlıklı Türkçe çevirisinde kültürel unsurların aktarımında çevirmenin tercih ettiği stratejileri ve bu aktarımda çevirmen kararları ele alınmıştır. Bu bağlamda, kaynak ve erek metinden yerileştirme stratejisini temsil eden bazı örnekler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle, çevirmenin incelenen bütün örneklerde Venuti'nin (1995) ortaya koyduğu stratejilerinden çoğunlukla "yerileştirme" stratejisini tercih ettiği saptanmıştır. Yapılan incelemede çevirmenin kaynak metinden ziyade, erek kültürün dil özelliklerini dikkate aldığı görülmektedir. Çevirmenin erek metinde Türkçe deyimler ve kalıplaşmış ifadeler kullanarak erek kültür özelliklerini büyük ölçüde yansıttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, kültürel aktarım, çeviri stratejileri, yerileştirme, çevirmen kararları

Abstract

The activity of translation is a challenging and complex activity that enables the transfer of meaning from one language to another. Literary translation is one of these areas. This situation can be understood more clearly when considering the wide spectrum of literary works, including social, cultural, historical, and many similar genres. Translation of literary works requires more than just translating words, expressions, sentences into the target language. At this point, the translator is responsible. The translated literary works play the role of conveying the plain meaning and enable the target audience to learn about different cultures. From this point of view, translation and culture cannot be considered separately from each other. In addition to mastering the source and target languages, the translator should also be familiar with the culture of these two languages. There are specific strategies and methods used in translating cultural elements in translation. In this study, it is aimed to examine the translation of cultural elements in literary works. "Treasure Island", written by Scottish author Robert Louis Stevenson, was chosen as the source text in translation analysis. In Stevenson's "Treasure Island", the strategies and methods preferred by the translator for translating cultural elements and translator decisions in Turkish translation are discussed. Samples related to domestication strategy were taken from the source and target text and were analyzed comparatively. Based on the findings obtained in this study, it was found that the translator mostly preferred the "domestication" strategy, put forward by Venuti (1995), when the samples were examined. In the analysis, it is seen that the translator takes into account the language characteristics of the target culture rather than the source text. It is concluded that the translator primarily reflects the target cultural characteristics by using Turkish idioms and stereotypes in the target text.

Keywords: Translation studies, cultural translation, translation strategies, domestication, translator decisions

GİRİŞ

Her toplumun kendisini diğerlerinden ayıran kendine özgü kültürel özellikleri bulunmaktadır. Toplumlar arasında bilgi aktarımı vazifesi gören çeviri aynı zamanda kültürlerarası iletişimi de sağlamaktadır. Çeviri yoluyla kültür aktarımı farklı toplumlar arasında etkileşimi sağlamada önemli bir role sahiptir. Benzer şekilde, çeviri etkinliği sadece dil ile ilgili bir etkinlik olmamakla birlikte çevirinin bir de kültürel boyutu bulunmaktadır. Çevirinin kültürel boyutu dikkate alındığında, çeviri bir nevi farklı kültürleri ve toplumları birbirine bağlama görevi görmektedir (Kumcu, 2008, s. 41). Yalçın'a göre (2003, s. 48) çevirinin iki önemli boyutu vardır. Bunlar; dil ve kültürdür. Çevirinin "dil boyutu, dilbilimcilerin, metindilbilimcilerin, ruhbilimcilerin araştırmalarına konu olurken, kültür boyutu da edebiyatçıların, karşılaştırmalı alanın, göstergebilimcilerin, yorumbilimcilerin, toplumbilimcilerin, tarihçilerin inceleme alanına girer". Buna ek olarak, çeviri sadece bir kaynaktan diğerine basit bir dil aktarımı değildir, çeviri büyük ölçüde bir kültürün başka bir kültüre aktarımıdır. Bu bağlamda çevirinin kültür aktarımı için önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra, kültürlerin gelişmesine ve şekillenmesine de büyük

katkıda bulunduğu bilinmektedir (Aksoy, 2000, s. 55). Ünsal (2019:159) ise kültür aktarımı hakkındaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmektedir: "Diller ve kültürlerarası bir arabulucu olarak kabul edilen çeviri, kitlelere yaklaşılarak 'öteki'nin kültürünü aktarır. Bu bağlamda, çeviride en temel sorunu oluşturan, metnin sosyo-kültürel öğelerine çok dikkat etmek gerekir".

Ayrıca, Haldan ve Mutlu'ya göre (2014, s. 26) çeviriler aracılığı ile farklı dünyaları ve kültürleri tanıma fırsatı bulunur ve dünya üzerindeki insanlar, dünya kültürlerini, değişimlerini ve gelişmeleri çeviriler aracılığıyla takip etmektedir. Bunun yanı sıra, dil kültürden, kültürün de dilden ayrı olarak düşünülmesi söz konusu değildir. Bu yüzden ki kültürel motiflerin çevirisi oldukça zordur. Bu bağlamda çevirmenin başlıca görevi kültürel unsurları başka bir dile aktarırken o dilde en uygun karşılıklarını bulmaya çalışmaktır. Buna örnek olarak, Yalçın'a (2003, s. 57) göre:

...çeviribilimin önemli işlevlerinden birisi olan, bir ülkenin kültürünü diğer bir ülkeye iletme, kültürler arası diyalog kurma işlevi de gerçekleştirilmektedir. Böylece, kültürün iletim aracı olan dil sayesinde, daha ziyade çeviri sayesinde kültürler karşı karşıya gelmektedir ve bir kültür ürününü başka bir kültürün alımlaması ve bu ürünün amaç kültür dizgesinde yer edinmesi sağlanmaktadır.

Edebiyatın kültürün ayrılmaz bir parçası olduğu düşünüldüğünde ise dil ve edebiyatın kültür çerçevesinde incelenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte çeviri etkinliği de kültür ve dil çerçevesinde birlikte incelenmektedir. Çeviri hem kültürler arasında etkileşimi sağlar hem de kültürü oluşturan yapı taşlarından biri olarak kabul edilmektedir (Aksoy, 2000, ss. 56-57). Aksoy (2000, s. 53) çeviri ve kültür arasındaki ilişkiyi şu sözlerle ifade etmektedir:

Çeviriler bir boşluk içinde üretilmez; çeviri hem özgün metnin dil bilimsel verilerin iz düşümü, hem de çevrildiği kültürün unsurları ve beklentilerinin izlerini taşıyan bir üründür. Çeviri, erek kültürün ve o kültürdeki çeşitli grupların beklentilerine ve isteklerine yanıt verecek bir şekilde biçimlendirilir. Çeviri, çeviri sürecini yönlendiren koşullar içinde oluşur. Kültürün çeviriden çeşitli beklentileri vardır ve bu beklentiler, çevrilecek olan metnin konumu ile de ilintilidir.

Dil bir nevi kültür aktarımıdır ve bir dilden diğerine çeviride, her iki dilin kültürü de önemli rol oynamaktadır fakat kültürün metnin içine ne derecede sızdığı, dilin de kültür içinde nasıl yer aldığı unutulmamalıdır (Akbari, 2013, s.15). Ayrıca, Al-Hassan (2013, s. 96) kültürün dil boyutlarını aşır hem kaynak dilin hem de erek dilin kültürlerini kapsadığını düşünmektedir ve çeviri kuramcılarının 19. yüzyıldan itibaren çevirinin kültürel boyutuyla da ilgilendiklerini ileri sürmektedir.

Fakat kültür aktarımı söz konusu olduğunda çevirmenin rolünü de unutmamak gerekir. Çünkü çevirmen toplumlar arasında kültür aktarımını sağlarken kültürel farklılıkları da göz önünde bulundurmalıdırlar. Yukarıda anlatılanlarla benzer şekilde, Tanrıku'u'na (2018:1550) göre de özellikle yazılı metin çevirileri söz konusu olduğunda çevirmen kültürel öğelerin aktarımında önemli bir yere sahiptir. Çünkü kaynak metinde yer alan deyim, atasözü, özel isim ve dini unsurların erek metne aktarımı oldukça güçtür. Bu noktada çevirmen, her iki dilin yanı sıra her iki kültürün özelliklerinin de farkında olmalıdır. Tekin ve Dost (2017, s.12) ise çevirmenin kültür aktarımındaki rolü hakkında şunları

nakletmektedir: "... çevirmen iki dile ve kültüre hâkim olmalıdır. Çevirmen sadece dili değil, kültürel öğeleri de aktarabilmelidir. Bu amaçla, çevirmen kaynak metni dikkatlice ve defalarca okumalı, o dönem ve kültür üzerine araştırmalar yapmalı, eserin yazarı hakkında bilgi sahibi olmalıdır".

Ancak, kültürel öğelerin aktarımı hiç de kolay bir iş değildir çünkü erek kültürde kültürel içerikli kavramların eşdeğerliğini bulmak çevirmenlerin karşılaştığı sorunların başında gelmektedir (Ünsal, 2019, s. 59). Benzer şekilde, Taş (2017, s. 5) da kültür aktarımının zorluğuna ilişkin düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

...belli bir kültüre özgü unsurların başka bir dilde ifade edilmesi kültürler ve diller arasındaki farklılıklardan dolayı çeşitli güçlükler doğurabilir. İki kültür de aynı ya da benzer ifade biçimlerini, etkiyi ve bağlamı yakalamak ve birebir bir eşdeğerlik kurmak çeviride pek mümkün olamamaktadır.

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere, çeviride kültürel aktarım meselesi çeviri süreçlerinde üstesinden gelinmesi güç bir iş gibi görünmektedir. Ancak, belirli çeviri yöntem ve stratejileri doğrultusunda çevirmenin vereceği kararlar kültürel çeviriye ilişkin bu zorlu sürecin şekillenmesini sağlamaktadır. Kültürel çeviride uygulanan çevirmen kararları erek metinde her zaman en doğruyu çeviriyi vaat etmese de, kültürel çeviriye ilişkin yöntem ve stratejileri içeren yaklaşımlar erek metnin oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bilgiler ışığında, Stevenson'un "*Define Adası*" adlı eserinin Türkçe çevirisindeki örnekler incelenmeden önce kültürel çeviri yaklaşımlarına ilişkin belli başlı yöntem ve stratejiler ele alınmıştır. Kültürel çeviri yaklaşımları kapsamında Venuti'nin (1995) yerileştirme stratejisine odaklı bir çeviri analizin yapılması hedeflenmektedir. Bu çalışmanın amacı eserin bütününe ilişkin bir değerlendirme yapmak yerine, çevirmen kararları doğrultusunda uygulanan yerileştirme stratejisinin cümle içerisindeki görünümüne ilişkin bir portre ortaya koymaktır. Eserin tamamındaki yerileştirme stratejisine yönelik örneklerin bu çalışma kapsamında değerlendirmek mümkün olmadığından, belirlenen bazı örnekler üzerinden gidilerek kaynak ve erek metin arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır.

Kültürel Çeviri Yaklaşımları

Çeviri etkinliği ile kültür birbiriyle doğrudan ilişkili kavramlardır. Kaynak ve erek kültür arasında mesajın en doğru aktarılmasını sağlayan çevirmen bu işi yaparken belli başlı yöntem ve stratejiler izlemektedir. Çevirmenin edebi eserlerde çeviri sürecini icra ederken erek kitleyi iyi tanıması beklenir. Bu bağlamda erek metni oluştururken eşdeğerlik, yerileştirme, uyarılama ve benzeri çeviri yöntemlerine başvurulur. Böylece farklı kültürlerde birbirinden farklı düşünen kişiler çeviri sayesinde benzer duyguları paylaşabilir (Barut&Odacıoğlu, 2019, s. 67). Öyle ki toplumları birbirinden ayıran en önemli özellik diller gelmektedir. Bununla birlikte, her toplumun kendine özgü inanış ve değer yargılarının tümünü kapsayan kültürleri bulunmaktadır. Kelimeler de kültürün olmazsa olmaz bir parçasıdır. Kültürel unsurları başka bir dile aktarmak da zor görünse de çeviri yöntemleri sayesinde mümkündür. Ayrıca edebi eserler, içinde yaratıldıkları kültüre ayna tutmaktadır. Bu nedenle edebi çeviri bir bakıma kültürel bir süreçtir. Çevirmen de farklı kültürler arasında iletişim ve etkileşimi sağlamak bakımından önemli bir rol üstlenmektedir (Yıldırım, 2015, s. 224). Bu noktada, birçok kuramcı kültürel unsurların çevirisine dair çeşitli görüşler ve yöntemler öne sürmüşlerdir. Newmark'tan (1988) aktaran Aksoy (2002, ss.91-92) kültürel unsurların çevirisinde kullanılabilen yöntemleri aşağıdaki gibi sıralamaktadır;

- **Sözcüğü sözcüğüne çeviri (literal translation) :** Kültürel unsur, isim, öbekler, cümle ve yan cümleler erek kültürdeki eşdeğerlikleriyle çevrilir.
- **Aktarım (transference) :** Erek kültürde karşılığı ve çevirisi olmayan coğrafi, tarihi yer ve isimler, ünvanlar, kurum ve kuruluşlar, gazete, kitap ve dergi isimlerinin karşı kültüre taşınmasıdır.
- **Uyarılama (adaptation):** Kaynak unsurların, erek kültürdeki bir benzeriyle karşılanmasıdır.
- **İşlevsel çeviri (neutralization, functional equivalent):** Okuyucuya sorun oluşturmayan evrensel bir terimle kültürel unsurların karşılanması.
- **Açıklama (explanation) :** Kültürel unsurların daha iyi anlaşılması için sözcükler ya da kavramların eklenmesi.
- **Çıkarma (deletion) :** Kültürel unsur çevirmence bir sakınca görülmeyle erek metinden tamamen çıkarılır.

Venuti (1995, ss.19-20) ise kültür aktarımında yararlanılabilen çeviri stratejilerini "yerileştirme" (domestication) ve "yabancılaştırma" (foreignization) olmak üzere iki grup altında sınıflandırmıştır.

- **Yerileştirme:** Bu stratejide erek okuyucu kitlesinin istekleri dikkate alınarak çeviri yapılır ve erek toplumun kültürel özelliklerine önem verilmektedir (Venuti, 1995, s. 22). Yerileştirme stratejisi; erek metin okuyucuları için kaynak metinde yer alan yabancı unsurları anlaşılır kılarak en aza indirmek için şeffaf ve akıcı bir üslubun benimsendiği bir çeviri yöntemi olarak da tanımlanabilir ve yerileştirmede kaynak metin kültürünün erek kitle kültürüyle yer değiştirdiği görülür (Yang, 2010, s. 78). Erek metnin erek kitle tarafından kolayca anlaşılabilir olması için yerileştirme stratejisine başvurulmaktadır. Bu stratejide kültürel unsurların çıkarma yöntemiyle erek metne aktarılması, erek metinde değiştirilmesi, kültürle unsurlara bir takım eklemeler yapılması ya da bu unsurların erek metne uyarlanması söz konusu olabilir (Taş, 2017, s. 7).
- **Yabancılaştırma:** Bu stratejide ise yerileştirmenin aksine kaynak metnin kültürel ve dilsel özellikleri ön planda tutulmaktadır (Venuti, 1995, s. 24). Yabancılaştırma stratejisinde erek kültür normları dikkate alınmaz ve bu stratejiyle, kaynak metnin özellikleri korunarak erek bir metin ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır (Yang, 2010, s. 78). Yabancılaştırma stratejisinde kaynak metin kültürünün, erek metinde de muhafaza edilmesi esastır ve bu strateji birebir çeviriyi, dip not kullanımını ve birtakım açıklamalar ekleme gibi yöntemleri kapsamaktadır (Taş, 2017, s. 7).

Gideon Toury'nin ortaya attığı erek-odaklı çeviri kuramı ise, kültür aktarımı söz konusu olduğunda dikkate alınması gereken bir kuramdır. Bu kuram hakkında bilgi vermek gerekirse; Toury'nin erek-odaklı kuramı, çeviri etkinliğinde erek dilin hem dilsel hem de kültürel özelliklerinin dikkate alınması gerektiğinin altını çizmektedir (Yalçın&Özcan, 2013, s. 682). Toury'e göre, çeviride asıl vurgulanan nokta, çevirinin temelde amaç kültür için yapıyor olmasıdır ve "amaç metin ve kaynak metin arasında eşdeğerlik ilişkisini belirleyen etmen çeviri normlarıdır" (Karslı, 2005, s. 239). Toury bu kuram içerisinde iki kuraldan bahsetmektedir. Bunlardan biri "yeterlilik" diğeri ise "kabul edilebilirliktir". "yeterlilik" kavramı çevirini metnin kaynak metne olan yakınlığını ifade ederken "kabul edilebilirlik" ilkesi ise çeviri metnin erek kültüre uygunluğunu ifade eder (Yalçın&Özcan, 2013, s. 682).

Çevirilerde bazı durumlarda yukarıda bahsi geçen kavramlardan bir tanesine daha çok önem verilirken, diğerine daha az önem verilmektedir. Fakat erek-odaklı çeviri kuramı uyarınca asıl hedef her durumda “eşdeğerlik” boyutuna ulaşmaktır. Çeviri eleştirisi yaparken eleştirmenin asıl amacı ise çevirmenin çevirisinde “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” kavramlarından hangisine daha çok önem verdiğini saptamaktır. Eleştirilen çeviri metninin “yeterli” bir çeviri mi yoksa “kabul edilebilir” bir çeviri mi olduğuna karar vermektir (Yalçın&Pazarlıoğlu, 2014:142). Bu kuramla birlikte Toury, kaynak metni esas alan kuramların aksine, çevirinin erek metne uygun olması gerektiği görüşündedir. Bu durum çeviri eleştirilerinde de etkili olmuştur. Çünkü öncesinde kaynak metin ölçüt olarak alınırken, bu kuramla birlikte erek metni etkileyen faktörler de dikkate alınmaya başlanmıştır (Yücel, 2007, s. 50).

Çeviride kültürel öğelerin aktarımı için Venuti’nin (1995, s. 17) yerleştirme stratejisi diğerlerine göre öne çıkmaktadır. Edebi eserlerin çevirisinde kaynak metnin yerleştirilmesiyle, çevirmen tarafından akıcı bir çeviri sağlanması hedeflenir. Böylece okurlar için erek metinde çevirmenin görünmezliği de illüzyonist bir yaklaşımla gerçekleşebilir. Çevirmen yabancı metni yerleştirir. Yerleştirme stratejisinde erek metin çeviriye yatkın, akıcı dille şeffaf bir söylemle yeniden yazılır. Çevirmen kararları erek metinde kültürel marjinallikten uzaklaşır. Yerleştirme stratejisiyle çevirmenin kazandığı görünmezlik pelerini okuru doğrudan yazarla buluşturmaktadır. D’Abancourt’tan (1640) aktaran Venuti (1995, s. 49), yerleştirme süreci içeren çeviri yönteminin erek dil ve kültüre özgü değerlere yeni bir ruh eklediği ve katkı sunduğunu ifade etmektedir. D’Abancourt’a göre (1640) dile sunulan bu değerler erek dilin inceliğini ve yapısal doğruluğuna zarar vermeksizin kaynak metindeki bir meseleyi en doğru şekilde erek metinde açıklama gereğinden ortaya çıkmaktadır.

Venuti (1995), kaynak dildeki mesajın erek dile aktarılması olarak tanımlanan çeviriyi betimlerken, başarılı ve tatmin edici bir çevirinin nasıl olması gerektiğine dair görüşlerini de belirtmiştir. Venuti’ye (1995) göre başarılı bir çeviri için erek kültürün sosyal şartlarının göz önünde bulundurulması gereklidir. Böylece kaynak metindeki muğlak ifadelerin okurun zihninde açıklığa kavuşur ve okur-dostu olan daha akıcı bir metin elde edilir. Yerleştirme stratejisinde kaynak metin okurun zihninde kurduğu duyguyu dünyasına yakınlaştırır (Ghfarian vd., 2016, ss. 1420-1421). Ayrıca Venuti (1995, s.17) erek dile yapılan akıcı bir çevirinin, çevirmen için bir görünmezlik pelerini sunduğunu ifade etmektedir. Yabancı metinlerin yerleştirilmesi ile yoluyla çevirmen metni erek dilde yeniden yazar ve okur için görünmez olur. Çevirmenin görünmezliği aslında kültürel bir eleştiridir. Çünkü bir metindeki sosyal, kültürel unsurların yerli ve yabancı bir kimliğe bürünmesiyle erek okur bu metnin menşesine ve yazarına ilişkin yorum yapabilir. Özellikle de edebi eserlerin çevirisinde erek kültüre özgü koşullar dikkate alınarak yerleştirmeye dayalı çeviri stratejilerine başvurulması sıklıkla karşılaşılan bir yöntem olarak ortaya çıkar. Venuti (1995, s. 18) erek kültüre özgü genel kurallar, tabular ve ideolojik unsurların çeviride başvurulması gereken bir referans kaynağı olarak görülmesine vurgu yapar.

Bu çalışma, Stevenson’un (1883) “Define Adası” eserinin Türkçe çevirisi kültürel unsurların aktarımı bakımından incelemektedir. Kültürel unsurların aktarımında çevirmenin başvurduğu yerleştirme stratejisi bağlamındaki örnekler ele alınmıştır. Kaynak metinden seçilen cümlelerin erek metindeki çevirileri karşılaştırmalı analiz edilmiştir. Karşılaştırmalı analizlerde, eserin bütününe gönderme yapmak veya yazarın hikâyesindeki İskoç kültürüne özgü anlam dünyasını çözümlmek yerine, yabancı metindeki unsurların yerleştirilmesiyle Türkçede ortaya çıkan cümlelerdeki ikilemeler, deyimler, atasözleri, nitelik bildiren sıfatlar, özel isimler gibi söz ve söz öbeklerine yönelik analizler yapılmıştır.

Kaynak ve Erek Metnin Karşılaştırmalı Analizi

Eserlerin analizine geçmeden önce kaynak eserin içeriği hakkında bilgi vermek gerekirse; *Treasure Island* adlı eser İskoç yazar Robert Louis Stevenson tarafından kaleme alınmış ünlü bir macera romanıdır. Eserin ilk basımı 1883 yılında yayımlanmıştır. Birçok dile çevrilmiş olan roman, filmlere ve televizyon dizilerine de esin kaynağı olmuştur. Romanda, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, okyanusların korsanlarla dolu olduğu ve uzak adalarda yaşanan define maceralarının sıklıkla yaşandığı bir dönem kaleme alınmıştır. Romanın baş karakteri olan Jim Hawkins, bu dönemde İngiltere'nin güney kıyılarındaki Amiral Benbow Hanı'nda ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Bir gün Billy Bones adlı eski bir korsanın yolu bu hana düşer ve bu durum, hanı işleterek zar zor yaşamını devam ettiren bu ailenin yaşamını tamamen değiştirir. Çünkü Bones'un korsan Flint'in definesinin yerini gösteren bir haritası vardır ve bu haritanın varlığı bütün korsanları hana çeker. Bones'un ölümünün ardından ise, harita Jim Hawkins'in eline geçer ve bunun ardında eserde, Jim Hawkins'in heyecanlı define avı macerası anlatılmaktadır.

Bu çalışmada, erek metin olarak Karanfil yayınları tarafından 2010'da yayımlanan "*Define Adası*" adlı çeviri eser seçilmiştir. 2010'da yayımlanan eserde verilen çevirmen ve editör bilgilerine göre; Türkçe yayına hazırlayan ve çeviren Berna Yılmaz, eserin editörü de Mehmet Dikmen'dir. Kaynak metin olarak belirlenen Robert Louis Stevenson'ın "*Treasure Island*" adlı macera romanından çeşitli örnekler seçilmiştir. Seçilen örnekler, 2010 yılında Türkçeye çevrilen erek metin üzerinde tespit edilmiş ve Venuti'nin (1995) "yerlileştirme" stratejisi bağlamında irdelenmiştir. Örneklerden yola çıkarak, çevirmenin kültürel öğeleri erek metne aktarırken yerlileştirme stratejisi yönünden başvurduğu kararlar ele alınmıştır. Çevirmen kararlarını tespit etmek için bu bölümde, kaynak ve erek metin karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Örnek 1:

Kaynak Metin (KM): "...I take up my pen in the year of grace 17 and go back to the time when my father kept the Admiral Benbow inn and the brown old seaman with the sabre cut first took up his lodging under our roof" (Stevenson, 2010:4).

Erek Metin (EM): "İşte kalemi, bu maceranın 17. yılında elime alıyor ve hikâyeye, babamın Amiral Benbow hanını satın alarak işlettiği zamandan, kavruk ve kılıç darbesiyle yanık yüzlü yaşlı denizcinin hanımıza sığındığı günden başlıyorum" (Stevenson, 1883/2010, s. 5).

KM'de bulunan "the brown old seaman with the sabre cut" cümlesinde geçen "the brown old seaman" ifadesi "yaşlı esmer denizci" anlamına gelirken, çeviri metninde bu kısım yerlileştirme stratejisi tercih edilerek, erek kültür normlarına uygun bir şekilde "kavruk ve kılıç darbesiyle yanık yüzlü yaşlı denizci" olarak çevrilmiştir. Buradan hareketle, bu örnekte KM kültüründen ziyade erek kültürün dikkate alındığı görülmektedir.

Örnek 2:

KM: "For a long time, though I certainly did my best to listen, I could hear nothing but a low gattling... (Stevenson, 2010, s. 9).

EM: “Uzun bir zaman içeriye kulak kabarttımsa da hiçbir şey işitemedim (Stevenson, 1883/2010:13).

Yukarıda görüldüğü üzere, KM’de geçen “I certainly did my best to listen” cümlesi birebir çevrildiğinde “duyabilmek için elimden gelenin en iyisini yaptım” anlamına gelmektedir. Fakat EM’ye bu kısım, ilk örnekte görüldüğü gibi, erek dilin kültürüne daha yakın olması adına yerleştirme stratejisinden faydalanılarak, Türkçede sıklıkla kullanılan “kulak kabartmak” deyiimi kullanılarak aktarılmıştır. Bu örnekte de, kaynak kültüre bağımlı kalmaktan ziyade erek kültüre yaklaşılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Örnek 3:

KM: “Thunder!” he cried. “A week! I can’t do that; ...That doctor’s done me.” he murmured. “My ears is singing. Lay me back” (Stevenson, 2010, s. 12).

EM: “Canı cehenneme! diye bağırdı... Ayrıca bu doktor canıma okudu benim. Kulaklarım uğulduyor. Beni yatır gene” (Stevenson, 1883/2010, s.17).

Yukarıdaki alıntıda KM’de yer alan “Thunder!” ifadesi erek kültüre daha yakın olması açısından yerleştirme stratejisi yoluyla EM’ye, Türkçede kullanılan ve argo bir ifade olan “Canı cehenneme!” kalıbı kullanılarak aktarılmıştır. Bunun yanı sıra, yine aynı örnekte yer alan “That doctor’s done me” ifadesinin de aynı şekilde, erek kültür normlarına uygun olarak erek metne, bu doktor canıma okudu benim cümlesinde görüldüğü gibi “canını okumak” deyiimi kullanılarak aktarılmıştır. Bu bölümden de anlaşılaacağı üzere, çevirmenin yerleştirme stratejisi kullanarak, erek kültüre yaklaşmayı hedeflediği ileri sürülebilir.

Örnek 4:

KM: “And good evening to you, friend Jim. What good wind brings you here?” (Stevenson, 2010, s. 22)

EM: “– Merhaba Jim. Sizi buraya hangi rüzgârlar attı bakayım?” (Stevenson, 1883/2010:30).

KM’deki “What good wind brings you here?” cümlesi, Türkçede kalıplaşmış bir deyim kullanılarak “Sizi buraya hangi rüzgârlar attı bakayım?” şeklinde EM’ye aktarılmıştır. Daha önceki örneklerde de olduğu gibi, bu örnekte de çevirmenin yerleştirme stratejisini tercih ettiği görülmektedir ve çevirmenin bu bölümde de erek kültür ve okuyucuyu dikkate aldığı düşünülmektedir.

Örnek 5:

KM: “Sir,” said the captain, “if I risk another order, the whole ship’ll come about our ears by the run. You see, sir, here it is. I get a rough answer, do I not? Well, if I speak back, pikes will be going in two shakes; if I don’t, Silver will see there’s something under that, and the game’s up” (Stevenson, 2010, s. 47).

EM: – Efendim, dedi. Bir emir daha verirse tayfaların üstümüze çullanması işten bile değil. Bana ters bir karşılık verdiler diyelim. Kabalığı yüzünden ona vurursam hemen köpüreceklerdir. Sustum diyelim, bu sefer de John Silver kuşkulanacak. Bunun altında bir bit yeniği var, diye düşünecektir (Stevenson, 1883/2010, s. 52).

Örnek 5 incelendiğinde, KM'de bulunan "the whole ship'll come about our ears by the run" cümlesi, erek kültüre uygun bir şekilde, yerileştirme stratejisi yoluyla "üstüne çullanmak" deyimini kullanılarak, tayfaların üstümüze çullanması işten bile değil şeklinde erek metne aktarılmıştır. Buna ek olarak, çevirmenin kaynak metinde geçen "there's something under that" bölümü de, yerileştirme stratejisi yoluyla, yine erek kültüre uygun bir şekilde "Bunun altında bir bit yeniği var" şeklinde EM'ye aktardığı söylenebilir. Bu örneklerden yola çıkarak, çevirmenin bu bölümde de yine yerileştirme stratejisi tercih ederek, Türkçede yaygın olarak kullanılan kalıplaşmış deyimler vasıtasıyla erek kültüre yaklaşmayı amaçladığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Örnek 6:

KM: "Good-bye to the HISPANIOLA; good-bye to the squire, the doctor, and the captain!" (Stevenson, 2010, s. 51).

EM: "Allahaismarladık, Hispaniola, Doktor, Şövalye!" (Stevenson, 1883/2010:56).

KM'deki "Good-bye" kalıbı birebir çevrildiğinde "Hoşçakal" anlamına gelmektedir. Fakat bu örnekte, çevirmenin yerileştirme stratejisi kullanarak bu ifadeyi EM'ye Allahaismarladık şeklinde aktardığı görülmektedir. Türkçede vedalaşmak için kullanılan bu söz öbeği erek kültüre özgü hem dini, hem de kültürel motifleri bir arada barındırmaktadır. Bu örnekte çevirmenin erek kitleyi dikkate alıp, erek kültüre yaklaşmayı hedeflediği düşünülmektedir. Bununla birlikte bir tür özel isim veya unvan bazında değerlendirilebilecek olan "Hispaniola" sözü olduğu gibi bırakılmıştır.

Örnek 7:

KM: "Hang them!" said the captain. "This is as dull as the doldrums. Gray, whistle for a wind" (Stevenson, 2010, s. 72).

EM: "– Kör olasıcalar! diye söylendi. Beklemek kadar sıkıcı bir şey yoktur" (Stevenson, 1883/2010:76).

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere, KM'de geçen "Hang them!" ifadesi birebir çevrildiğinde "Asın onları" anlamına gelirken, erek kültüre yakın bir ifade kullanmak adına, yerileştirme yoluyla EM'ye "Kör olasıcalar!" şeklinde aktarıldığı görülmektedir. Buradan anlaşılabileceği üzere, çevirmenin yine bu örnekte de erek dilin kültürünü dikkate alarak çevirisine yön verdiği görülmektedir.

Örnek 8:

KM: "They had got their rations for that day,"... (Stevenson, 2010, s. 75)

EM: "Kaptanın dediği gibi, ağızlarının payını almışlardı" (Stevenson, 1883/2010:78).

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, KM'deki "got their rations for that day," ifadesi birebir çevrildiğinde "hisselerini, paylarını almak" gibi bir anlam ifade etmektedir. Fakat çevirmenin bu bölümü yerileştirme stratejisi yoluyla, "ağızlarının payını almışlardı" deyiminden faydalanarak çevirdiği görülmektedir. Buradan anlaşılabileceği üzere, çevirmenin bu örnekte de erek kültür normlarını dikkate aldığı düşünülmektedir.

Örnek 9:

KM: "...I took the first step towards my escapade and filled both pockets of my coat with biscuit" (Stevenson, 2010, s. 76).

EM: "Sonunda, ceplerimi peksimetle doldurarak, kimseye görünmeden, hazırlandım" (Stevenson, 1883/2010:79).

Yukarıda verilen örnekte görüldüğü gibi, KM'de bulunan "biscuit" kelimesi "bisküvi" anlamına gelirken, çevirmenin bu kelimeyi yine yerileştirme stratejisi tercih ederek, pişirildikten sonra kurutulmuş ve uzun süre bayatlamayan "ekmek" anlamına gelen "peksimet" kelimesini kullanarak çevirmeyi tercih ettiği görülmektedir. Buradan da açıkça anlaşılacağı üzere, çevirmenin bu örnekte de erek kitleyi dikkate alıp, erek kültüre yaklaşmayı amaçladığı düşünülmektedir.

Örnek 10:

KM: "There is a kind of fate in this." he observed when I had done" (Stevenson, 2010:107).

EM: "– Kaderin bir cilvesi bu! dedi" (Stevenson, 1883/2010:107).

Yukarıdaki örnekten anlaşılacağı üzere, KM'de geçen "There is a kind of fate in this," ifadesi yine diğer bütün örneklerde olduğu gibi, yerileştirme stratejisi kullanılarak erek metne "– Kaderin bir cilvesi bu!" şeklinde aktarılmıştır. Bu örnekten de açıkça görüldüğü gibi, çevirmenin yine erek dilin kültürüne yakınlaşmak amacıyla, tercihini Türkçede kalıplaşmış bir ifadeden yana kullandığı düşünülmektedir.

SONUÇ

Çeviri etkinliği göz önünde bulundurulduğunda, çevirmenin kararlarını etkileyen başlıca unsurlardan biri sosyal ve kültürel olgulardır. Tarih boyunca diller, ait olduğu toplumların kültürüyle yoğrulmuştur. Bu açıdan bakıldığında, bir dil etkinliği olan çeviri de, kültürle yakından ilintilidir çünkü çeviri kültür aktarımında adeta bir köprü vazifesi görmektedir ve toplumlar ancak çeviri vasıtasıyla birbirlerinin kültürlerinden haberdar olmaktadır. Bu noktada, bu aktarımda en önemli görev çevirmenlere düşmektedir. Edebi eserlerin çevirisinde kültürel unsurların aktarımı, çevirmenin erek metinde ne ölçüde görünür olacağını da belirleyen bir faktördür. Çeviri işleminde başvurulacak strateji ve yöntemler çevirmenin okur nezdinde görünürlüğünü ortaya koyar. Edebi eserlerin çevirisinde çevirmenin başvuracağı yerileştirme stratejisi eseri okurun sosyo-kültürel dünyasına yaklaştırabilir. Yerileştirme stratejisinin uygulandığı çeviri birimleri arasında cümlelerdeki kalıplaşmış ifadeler, söz öbekleri olduğuna ilişkin bazı örnekler çeviri eserlerde gözlemlenmektedir.

Bu çalışma İskoç roman yazarı Robert Louis Stevenson tarafından yazılan "*Define Adası*" adlı eserin Türkçe çevirisi, Venuti'nin (1995) yerileştirme stratejisine örnekler bakımından incelenmiştir. Eser incelenirken ve kaynak metinden yerileştirme stratejisine örnek teşkil eden 10 örneklemler oluşturulmuştur. Erek metinden örnekler incelendiğinde çevirmenin, kültürel unsurların aktarımı için Türkçe söz varlığının zenginliğinden faydalanarak, özellikle deyimler, atasözleri ve kalıplaşmış ifadelerde yerileştirme stratejisine başvurduğu görülmektedir. Kaynak metinden alınan kesitlerin, erek metindeki yansımaları incelendiğinde Türk okurun günlük hayatında kullandığı bazı söz öbeklerinin çeviride

kullanıldığı gözlemlenmektedir. Çevirmenin yerlileştirme lehinde aldığı bu kararlarla çeviride görünürlüğün an aza indirgendiği söylenebilir. Yerlileştirme stratejisine ilişkin örneklerden yola çıkarak, Venuti’nin de (1995) belirttiği üzere erek kitle için akıcı ve okur-dostu bir erek metin oluşturulmasına katkıda bulunulmuştur.

Stevenson’un eserinin Türkçe çevirisi, Venuti’nin (1995) yerlileştirme stratejisine yönelik örnekler incelenmesi bakımından bu çalışmanın konusu olmuştur. Kültürel aktarımda başvurulan yerlileştirme stratejisinin hedefi erek metinde oluşması muhtemel muğlak ifadelerden kaçınmak ve erek metni şeffaf, akıcı, okur-dostu bir hale dönüştürmek olarak ifade edilebilir. “Define Adası” adlı eserden alınan örnekler incelendiğinde çevirmenin Türkçede günlük dilde kullanılan ve erek kitlenin aşına olduğu söz ve söz öbeklerini seçmesi yerlileştirme stratejisinin bu hedefiyle uyumluluk göstermiştir. Örneklerden yola çıkarak, çevirmenin kültürel öğeleri aktarırken Türkçe zengin söz varlığından yaygın biçimde faydalandığı çıkarımına varılmıştır. Çevirmenin yerlileştirme stratejisine başvurduğu sırada Türk kültürüne özgü kalıplaşmış ifadeler, atasözleri, deyimler ve ikilemelerden faydalandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bütün bunlardan açıkça anlaşılacağı üzere, bu çalışmada çevirmenin kaynak kültürden ziyade, çeviride erek kültürün dilsel özelliklerini dikkate alarak, erek dilin kültürel özelliklerini yansıttığı görülmektedir.

Kültürel çeviri yaklaşımları çerçevesinde yapılan bu çalışma sonucunda örnekler incelendiğinde, elde edilen bulgulara göre dil ve kültür ilişkisinin çeviriye yansımaya yönelik en somut örnekler erek dilin söz varlığının zenginliği olarak öne çıkmaktadır. Diller arasında bir köprü vazifesi gören çevirmenin, kaynak ve erek olmak üzere her iki dilin kültürüne hâkim olmasının yanı sıra, Venuti’nin (1995) belirttiği üzere çeviride başarıyı yakalamak için, erek dilin söz varlığının zenginliğine vakıf olmak da çeviride akıcılığın sağlanmasına katkı sunan önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda deyimler, atasözleri, ikilemeler, nitelik bildiren sıfatlar ve unvanlara dair günlük yaşamda kullanılan karşılıkların bilinmesi erek okurun çeviri eseri kendi kültürüne yakın hissetmesine imkân verebilir. Kültürel çeviri alanındaki çalışmalar ele alındığında, bu alandaki çeviri faaliyetlerinin toplumların sosyo-kültürel yaşamı göz önünde bulundurularak yapılması gerektiğine vurgulanır. Bu çalışmadan da anlaşılacağı üzere, sosyal ve kültürel faaliyetlerin toplum üzerindeki etkisini anlamayı sağlayan göstergeler ve işaretler dilin söz varlığında karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda çevirmen ve çevirmen adayları edebi kültürel çeviri alanında başarıyı yakalamak için, erek dilin söz varlığına ilişkin ufkunu her zaman geniş tutmaları önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Al-Hassan, A. (2013). The importance of culture in translation: Should culture be translated? *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 2 (2), 96-100.
- Akbari, M. (2013). The role of culture in translation. *Journal of Academic and Applied Studies*. 3(8), 13-21.
- Aksoy, B. (2002). *Geçmişten günümüze yazın çevirisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Aksoy, B. (2000). Kültür odaklı çeviri ve çevirmen. *Türk Dili*, (583), 51-57.
- Barut, E., & Odacıoğlu, M. C. (2019). Çocuk edebiyatı çeviri eserlerinde kültürel aktarım incelemesi: Oliver Twist örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 66-70. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3028>

- Ghafarian, M., & Kafipour, R. & Soori, A. (2016). Domestication and Foreignisation Strategies in Restaurant Menu Translation. *Pertanika J. Soc. Sci.&Hum.*, 24(4), 1417-1429.
- Haldan, A. & Mutlu, G. (2014). Yaşar Kemal'in "Hüyükteki Nar Ağacı" adlı eserinin "Granatapfelbaum" adlı çevirisine dilsel, toplumsal ve çeviribilimsel bir bakış. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, (12), 26-46.
- Karlı, İ. H. (2005). Çeviri kuramları açısından M. Hamdi Yazır'ın meal yöntemi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 231-257.
- Kumcu, A. (2008). *Alice in translationland: A comparative translation analysis with regard to cultural motifs*. *Journal of Translation Studies*, (18), 123-144.
- Metin, Tekin, B. & Özcan, Dost, B. (2017). Orhan Pamuk'un "Beyaz Kale" adlı eserinin "The White Castle" başlıklı İngilizce çevirisinde kültürel öğelerin aktarımı üzerine bir inceleme. *International Journal of Language Academy*, 5(3), 10-22. Doi: <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3579>
- Stevenson, R. L. (2010). *Defne adası*, M. Dikmen (Ed.), (B. Yılmaz Yay. Haz./Çev.). İstanbul: Karanfil Yayınları.
- Stevenson, R. L. (2010). *Treasure island*, The USA: Andrews UK Limited.
- Tanrıku, L. (2018). Edebi yazında kültürel öğelerin aktarımının betimleyici çeviri araştırmaları kapsamında incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (3), 1547-1557.
- Taş, S. (2017). Kültürel unsurların çevirisi ve çeviri stratejileri. *Humanitas*, 5(10), 1-14
- Ünsal, G. (2019). An analysis of the translation of cultural elements in prose: the example of 'Eugénie Grandet'. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7 (3), 158-169. Doi: 10.29228/ijlet.23374
- Venuti, L. (1995). *Translator's invisibility: A history of translation*, London and New York: Routledge.
- Yalçın, P. (2003). Jean-Louis Mattei'den örneklerle çeviride kültürel unsurlar sorunu. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 47-58.
- Yalçın, P. & Pazarlıoğlu, S. (2014). "Üç Hikâye" adlı eser ile Türkçe çevirilerinin karşılaştırmalı çözümlemesi. *International Journal of Social Science*, 24, 139-159.
- Yalçın, P. & Özcan, O. (2013). *Çeviri stratejileri ve işlemleri açısından uyumsuz (absürd) bir oyunun Türkçeye çevirilerinin incelenmesi: "Le Roi Se Meurt" [Bildiri]*, 13. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu: Basit Üslup, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Yang, W. (2010). Brief study on domestication and foreignization in translation. *Journal of Language Teaching and Research*, 1(1), 77-80. Doi: 10.4304/jltr.1.1.77-80
- Yıldırım, C. (2015). Amin Maalouf'un Afrikalı Leo ve Semerkant romanlarında kültürel unsurların çevirisi üzerine bir inceleme. *The Journal of International Social Research*, 8 (39), 222-232.
- Yücel, F. (2007). Çeviri eleştirisi neyi eleştirir. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(12), 39-58.